

Брагіна Т. М.,

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри народної хореографії
Харківської державної академії культури*

Брагін Ю. А.,

*кандидат культурології, доцент,
доцент кафедри ЮНЕСКО та соціального захисту
Харківського державного біотехнологічного університету*

КРИТИКА ІСТОРИЧНИХ ПОГЛЯДІВ І. КАНТА У ТВОРЧОСТІ В. ДІЛЬТЕЯ

За В. Дільтеєм, самим глибоким моментом системи І. Канта стала абстрактна здатність продукування: «форма могла творитися іншою формою». У трьох Критиках «психологічні функції були ізольовано розвинуті у відповідності до форми», а мислення знищило «свою власну претензію на безконечний і вічний образ, щоб знову знайти її у волі» [3, с. 123]. Тому в особі І. Канта філософія розсудку зруйнувала саму себе.

Однак центральне місце в рецепції учення І. Канта посідає розгляд його історичних поглядів. Критика В. Дільтея фокусується на припущенні існування «системи визначень, яка відрізнялася б позачасовою значимістю» і могла б застосовуватися у пізнанні всіх областей дійсності. Оскільки існування такої системи є недоведеним припущенням, В. Дільтей доходить висновку, що «ні кантівська гіпотеза стосовно виникнення і розвитку планетної системи, ні його погляд на історичний розвиток, що досягає досконалого громадянського ладу, не здатний спонукати нас розуміти його позиції як свого роду учення про розвиток» [2, с. 287]. На думку В. Дільтея, І. Кант, як і весь німецький ідеалізм, використовує мислительний хід, що приводить до метафізики. Засобом вирішення проблеми філософії історії стає подолання кінечності розвитку індивіда у безконечності розвитку людського роду. Таким чином, метафізично потрактований розвиток «бореться з критичним усвідомленням обмеженості історичного пізнання» [1, с. 380].

І. Кант убачав взаємозв'язок історії у плані Провидіння. Для розвитку задатків людей природа використовує як засіб антагонізм між ними, «недоброзичливу товарицькість» людини. В. Дільтей підкреслює, що історична гіпотеза І. Канта «обмежується дослідженням того, як в історії вирішується проблема побудови громадянського суспільства,

яке універсальним чином виконує норми права» [1, с. 380]. Таким чином, ідея І. Канта відносно історичного розвитку людства інтерпретується як перспектива історичної дійсності, а не тільки як спосіб її мислимості.

У цьому контексті викликає заперечення і фізичний доказ буття Бога І. Канта. В. Дільтей зазначає, що середні члени, з допомогою яких робиться висновок про буття Бога, міняються, оскільки «кожна епоха формує свої поняття про взаємозв'язок природи». Тому будь-який доказ розумної причини світу має «лише відносну пізнавальну цінність, а саме в його відношенні до інших понять про природу» [1, с. 603, 604].

Таким чином, під історичною відносністю В. Дільтей розуміє не тільки історичну змінюваність історичного доказу, але і зміну його значимості всередині системи наукового знання, що перебуває в історичному русі. Так, повне обґрунтування буття Бога у рамках метафізичної системи, що поєднує космологічний і фізико-теологічний докази, не виходить за межі цієї системи. Воно свідчить лише про те, що, «беручи в якості засновків ті поняття, які кладуться в основу пояснення дійсності у дану епоху, ми необхідно приходимо до висновку про першу, доцільно діючу причину» [1, с. 604]. Тому поняття Бога тут – тільки один із елементів системи умов, покладеної в основу пояснення дійсності, його необхідність залежить від відношення цього припущення до інших припущень.

І. Кант, «із притаманною йому абстрактністю і неісторичністю думки», помилявся у тому, що метафізика, яка виводила життя людини з явищ вищого порядку, була сильною завдяки умовиводам теоретичного розуму. Ідея душі та ідея особистого Бога не могли виникнути із умовиводів – вони мали своєю основою внутрішній дослід, у ході осмислення котрого і виникли всупереч логічній необхідності.

У ході історії змінюється саме душевне життя, а не тільки те чи інше уявлення. Тому «усвідомлення меж нашого пізнання, що витікає з історичного огляду душевного життя, носить інший характер, і є більш глибоким, ніж те, яке мав Кант» [1, с. 684-685, 708].

Осмислення сукупності уявлень, зафіксованих історичними системами наукового знання, не зводиться до формування логічної схеми, яка упорядковує їх. Уявлення, фіксовані наукою, є лише духовними об'єктивациями, слідами, усвідомлення яких підводить до створення методу, який дозволяє прокласти шлях до істинної основи кожного з них, – історично виникаючого взаємозв'язку душевного життя.

Філософія Канта завершила «саморозклад абстракцій», створених метафізикою, тепер необхідно «неупереджено сприйняти дійсність внутрішнього життя і, виходячи з неї установити, що для цього життя означають природа та історія» [88, с. 709]. В. Дільтей відзначає факт використання І. Кантом аристотелівського поняття оснувань, які самі

уже нічим не обумовлені. При цьому І. Кант справедливо підкреслює, що метафізика виходить за межі досліду, доповнюючи його об'єктивним всезагальним внутрішнім взаємозв'язком. Останній формується тільки як результат обробки досліду, умови якого встановлюються свідомістю. Метафізика історично виникає із спрямованості пізнання від «відкритих, умовних істин до їх граничного безумовного взаємозв'язку», який висвітлює «цільовий взаємозв'язок мислення». Його виявляє і Кант, віднайшовши теоретико-пізнавальний засновок догматичної метафізики.

Але тут І. Кант розходиться з Арістотелем, оскільки прагне вивести метафізику з її джерела у пізнанні. При цьому він виходить із недоведеного припущення, наче «всезагальні і необхідні істини мають своєю умовою деякий апіорний вид пізнання». Тому метафізика у І. Канта набуває властивість «бути системою чистого розуму» [1, с. 411-412]. Перетлумачуючи старі терміни в теоретико-пізнавальному дусі, Кант називає свою систему критичною метафізикою, на відміну від метафізики догматичної. При цьому він виявляє в історії інтелігенції необхідний, заснований на природі здатності пізнання взаємозв'язок, який виражається у послідовності стадій догматизму, скептицизму і критики чистого розуму.

На думку В. Дільтея, тут І. Кант грішить однобічним розумінням справи, оскільки «замість історичного аналізу пропонує однобічну конструкцію, яка визначає *його* теоретико-пізнавальну установку, а конкретніше: *його* виведення будь-якого аподиктичного знання із умов свідомості» [1, с. 414].

Отож, з точки зору В. Дільтея, замкнутість думки І. Канта у колі абстрактних форм мусово повертає її назад, до суб'єкта, що їх продукував, який, виступаючи уже у перетвореному вигляді суб'єкта трансцендентального, повинен надати їм загальнозначущість. Але з конкретно-дослідної точки зору В. Дільтея, цей абстрактний суб'єкт залишається не більшим, ніж конкретний суб'єкт, який його продукував. Гіпотетичний ряд, покликаний виразити об'єктивний процес розвитку філософської думки, залишається дискурсивною схемою, яка тільки повторює контури думки реального суб'єкта. Обертальність форм у горизонті суб'єкта не може надати їм загальнозначущості, яка вимагає виходу назовні – до дійсних історичних змістів: адже абстрактні форми значимі лише у застосуванні до матеріалу досліду. Однак, сума змістів не дає синтезу нового знання. Воно повинно продукуватися реальним суб'єктом, який поглинає історичні об'єктивації.

Таким чином, В. Дільтей указує на своєрідність суб'єктивізму І. Канта, який походить не від центральної ролі суб'єкта як такого, а від передбачуваності ним абстрактних форм. Метафізика, як наука,

неможлива, оскільки «внутрішній об'єктивний взаємозв'язок дійсності при виключенні інших можливих взаємозв'язків не може бути доведений» [1, с. 703].

Цей взаємозв'язок виводиться метафізикою або з апіорних істин, або на основі дослідно даного. Апіорне виведення неможливе: І. Кант вивів з метафізики останні висновки, створивши систему апіорних істин, але при цьому довів, що застосування розуму розповсюджується тільки на предмети можливого досліду.

Від цих висновків відштовхується В. Дільтей. На відміну від І. Канта, він показує, що метафізика – явище, обмежене історично. Тому центральне питання, що його В. Дільтей задає метафізиці, таке: які відносини пов'язують її з цільовим взаємозв'язком інтелектуального розвитку та іншими явищами духовного життя.

Таким чином, критика неісторизму І. Канта пов'язується з критикою абстрактного підходу. Останній є симптомом незавершеності критики пізнавальної здатності, яка повинна звернутися до конкретного. Йдеться про те, що необхідно усвідомити історичну обмеженість метафізики й усвідомити історичним же методом. Отож, подібне повинно пізнаватися подібним. Тому критично мають бути осмислені реальні, конкретні історичні системи метафізики. У той час, як І. Кант прагнув абстрагувати, «добути метафізику як таку із відповідних систем» і піддати критиці отриманий конструкт [1, с. 604]. Метафізика повинна обмежуватись не трансцендентно (іншими напрямками філософської думки), а визначити власні межі із самої себе. Необхідно викласти, описати історичний процес іманентного відживання метафізичних форм у рамках метафізичних систем. Осмислення цього процесу дасть можливість не тільки подолати метафізику, але і усвідомити обмеженість абстрактного методу, що використовується критичною філософією.

Список використаних джерел:

1. Дільтей В. Введение в науки о духе: собр. соч. в 6 т. Т. 1. Введение в науки о духе / под ред. В. С. Малахова. Москва : Дом интеллектуальной книги, 2000. С. 271-709.
2. Дильтей В. Воображение поэта. Элементы поэтики: собр. соч. в 6 т. Т. 4. Герменевтика и теория литературы / под ред. В. В. Библихина и Н. С. Плотникова. Москва: Дом интеллектуальной книги, 2001. С. 263-422.
3. Дильтей В. Основная мысль моей философии. *Вопросы философии*. 2001. № 9. С. 122-123.